

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Ростислава Георгиева Годорова-Енчева
Шуменски университет „Епископ Константин Преславски”

относно дисертационен труд на тема
**„ИДЕЯТА ЗА ПРЕРАЖДАНЕТО В ИЗТОЧНИТЕ РЕЛИГИИ
(БОГОСЛОВСКИ АНАЛИЗ)”**

за присъждането на образователната и научна степен „доктор”
по област на висше образование 2. Хуманитарни науки,
професионално направление 2.4. Религия и теология
(История на религиите)

на **Виктория Алберт Трайкова**

Идеята за прераждането е една от най-примамливите уловки на съвременните парарелигиозни и сектантски учения, намерили благодатна почва за развитие в общество, подчинено на секуларизацията и глобализацията. Тази типична за източните религии концепция лесно намира своето място в разбиранята на съвременния човек, независимо дали той се самоидентифицира като нерелигиозна или религиозна личност. За съжаление, не са редки случаите и на „християнизирание“ на тази идея, на „примирияването“ ѝ с разбиранята на християнската вяра, което освен оксиморонно е и пагубно за душата - не може да вярваме едновременно във Възкресението и вечния живот, и в прераждането и постигането на деперсонализираното състояние на нирвана. В този контекст, изследвания като настоящата дисертация, концентрирани върху такива важни религиозни проблеми, са винаги актуални и винаги необходими, особено когато имат и практическа насоченост в поставените цели, какъвто е случаят тук.

Дисертационният труд на Виктория Трайкова обхваща 279 страници текст, структуриран в заглавна страница, съдържание, предговор, увод, изложение в три глави, заключение и библиография.

В предговора (с. 5-7) дисертантът мотивира избора на тема на изследването с необходимостта студентите-теолози да добият по-ясна представа с какво се сблъскват, когато изучават историята на религиите и колко голяма е истинската опасност от боравенето с терминологията и практиките на източните религии.

Уводът (с. 8-25) представя накратко актуалната обстановка в българското общество и формираното отношение към формулирания в предговора проблем. Дадена е обща характеристика на дисертационния труд. Актуалността на изследването е обоснована чрез пет основни причини: разточителното медийно присъствие, непознаването на основите на християнската вяра, катализаторът на секуларизацията и мултикултурализма, „модерността“ на източната терминология и широкото ѝ навлизане в ежедневието, задължението да се ограмотяват децата и студентите, за да се избегне капанът на източните духовни концепции; и четири аргумента: философският произход на идеята за прераждането, променливият характер на нейната концепция, несъвпадението ѝ с идеите на Божието домостроителство и нейната догматическа невъзможност. Обектът и предметът на изследването са ясно и точно формулирани - обектът е самата идея за прераждането, а предметът е процесът на нейното възникване и разпространение през вековете. Целите и задачите на изследването са формулирани в съответствие, както и методологията. Подробно са представени източниците и състоянието на изследванията по темата, върху които дисертантът стъпва, за да изгради и защити тезата си. Накратко е представена и структурата на изследването. Описаните основни параметри на научното изследване са изложени ясно и последователно, създавайки добра предварителна представа за насочеността, характера и приносния потенциал на дисертационния труд. Авторът и неговият научен ръководител проф. д-р Клара Тонева са подбрали наистина актуална изследователска тема, формулирали са цели и са поставили задачи, чието решаване ще допринесе не само в научен, но и в приложен план, поставяйки разговора за влиянието на източните религии върху съвременното българско общество на по-преден план (с. 15), за което заслужават поздравления.

Първата глава на изложението (с. 26-73) разглежда историческия път на идеята за прераждането, изяснявайки актуалната за времето обстановка в Индия, обособявайки три раздела. Първият проследява създаването на индийската цивилизация и трасира заимстването на идеята за прераждането и включването ѝ в първите ведически текстове. Вторият задълбочава изследването на идеята за прераждането в естествения ѝ исторически ход с появата на будизма. Третият разширява изследването към Тибет,

Китай и Япония, в трите най-популярни източни религии, повлияни от будизма и съдържащи под някаква форма идеята за прераждането. Големите предимства на изложението в тази глава са идентифицирането на авторите на идеята за прераждането, ясното посочване на нейния нестроен и променлив във времето характер, както и чудесното обяснение на „очарованието на будизма“, с което той намира особено разпространение в съвременното общество (с. 72-73). Много добро решение на автора е извеждането на изводи в края на главата, които предават в сбит вид най-важните заключения на изследването в тази му част (с. 100-101).

Втората глава (с. 74-101) съдържа в себе си доказателствената и апологетична част от изследването. Структурирана също в три раздела, тя се занимава с несъвместимостта на идеята за прераждането в естествения жизнен процес на човека след грехопадението и навлязлата чрез него смърт; с единството на човешката личност като тяло и душа, на които предстои възкресение и вечен живот, благодарение на Христовия живот и Неговото Възкресение, а не прераждане; с разликите между нирвана в източните религии и живота в Божието Царство и Църквата. В тази си част изследването демонстрира изключително ясно несъстоятелността на идеята за прераждането от гледна точка на учението на Църквата, обръща внимание на идеите за прераждането и безсмъртието в орфизма, у Сократ и Платон, щателно изследва мнението за единството на човешката личност на първите християнски апологети – св. Иринеи Лионски, св. Юстин Философ, Ориген, св. Григорий Неокесарийски, св. Методий Олимпийски, св. Киприан Картагенски, св. Атанасий Велики, св. Василий Велики, св. Григорий Богослов, св. Григорий Нисийски, св. Йоан Златоуст, св. Ефрем Сирийски, св. Кирил Йерусалимски, блаж. Йероним, блаж. Августин, св. Максим Исповедник, св. Йоан Дамаскин и св. Григорий Палама. Акцентът е поставен върху личността на Господ Иисус Христос като център на православната идентичност и върху несъвместимостта на възкресение и прераждане, което противоречи на изкуплението. Полезно и интересно е изчерпателното изследване на термина нирвана от етимологична, философска и религиозна гледна точка. В края на главата отново е отделено място за най-важните изводи в тази насока, формулирани в пет параграфа (с. 192-193).

Третата глава (с. 194-248) е концентрирана върху указването на някои съвременни недоразумения във възприемането както на християнството, така и на будизма. Трите раздела тук са посветени на различни примери за внедряване на идеята за прераждането в ежедневието – чрез мултикултурализма и силата на социалните мрежи и медии; чрез съвременните религиозни секти и особено чрез трансценденталната медитация; чрез най-

често използваните източни постановки карма, медитация и йога. Тази част от изложението е много интересна с характеристиката на съвремието, с описанието на властта на медиите да формират реалност, със смесването на идеята за прогреса и стремежа към чист и здравословен живот с окултното, сектантското и парарелигиозното. Ясно, аналитично и разбираемо е представена идеята за прераждането така, както тя бива експлоатирана от различни секти, като особено внимание е отделено на трансценденталната медитация и на съвременната широка употреба на пръв поглед безобидни източни религиозни понятия, заместващи християнските истини и практики и в крайна сметка, отдалечаващи човека от Бога. В края на главата също е отделено място за най-важните изводи, формулирани в три параграфа (с. 246-248).

Заклучението (с. 249-255) извежда аргументите в противоборството с идеята за прераждането и дава няколко предложения за справяне с проблема, едно от които е просвещаването на журналистическата гилдия в областта на християнството и другите религии, за да се постигне по-голяма адекватност и правдивост на новините и репортажите по църковни и верски въпроси. Направените след историческия обзор и богословския анализ изводи са ясни и точни, и позволяват формулирането на основните четири аргумента, оборващи състоятелността на идеята за прераждането.

След заключението е представена използваната обширна библиография (с. 256-279), състояща се от 13 извора, 243 заглавия на български език, 42 заглавия на английски и руски език, както и 13 интернет-ресурса. Отделно е представена декларация за оригиналност на научния труд. Справката за приносните моменти в дисертацията е приложена към автореферата, заедно със списък с публикациите на дисертанта.

Авторефератът към дисертацията (28 с.) е стегнат и ясен като структура и изложение, и дава достатъчно добра представа за съдържанието и постиженията на изследването. Това е важен факт, който отбелязвам изрично, защото напоследък често се наблюдава недооценяване на значението на автореферата като важен научен жанр или неумение да се борави с него.

Приносните моменти на дисертационния труд, които дисертантът Виктория Трайкова е формулирала, са три: изследването е опит в българското православно богословие за обстойно изследване на идеята за прераждането в източните религии и отношението на православно християнство по този въпрос; то би било полезно за обучението на студентите по богословие; то е и опит за извеждане на темата за прераждането от християнска гледна точка към по-широка публичност. Съгласна съм с

формулировката на научните приноси и оценявам положително тяхната научна и приложна стойност.

Всяко изследване притежава своите силни страни, както и своите слабости. Особено когато става дума за докторска дисертация, отправянето на определени забележки към автора е норма, която има за цел не да zlepостави дисертанта, а да го подкрепи и насочи към изглаждане на някои дребни или не толкова дребни несъвършенства, за да може трудът му да бъде максимално добре представен при едно бъдещо публикуване, например. В разглежданото изследване прави приятно впечатление, че липсват големи несъвършенства и забележките, които могат да бъдат отправени, са с формален характер. В уводната част на дисертацията, в раздел 1.1 Актуалност на изследването (с. 12-14), се посочват пет причини, „които обединяват мнението за актуалността на темата“ и четири аргумента, които са маркирани само с фразата „Основните аргументи са:“ (с. 13). Липсва преходът между причини и аргументи и не става ясно за какво служат аргументите. Съдържанието им ги идентифицира като контра аргументи срещу идеята за прераждането. Сигурна съм, че тази неяснота се е получила механично, когато авторът е предавала в сбит вид изложените в пълнота в заключението на дисертацията аргументи (с. 249-255). Там тя е написала: „Дисертационното изследване премина в два основни етапа в теоретичен план – първи, исторически обзор и, втори, богословски анализ. От първия етап на проучването – исторически, се открояват следните заключения, а с тях – първите аргументи срещу идеята за прераждането:“ (с. 249-250). Същото нещо се наблюдава и в автореферата (с. 6-8) и (с. 20-27). Също така, в първата глава от изложението натежава историческият преглед на обстановката в Древна Индия, както и обстойното проследяване на всички детайли от живота на Буда. Не отричам, обаче, че за по-широка аудитория, тази детайлност вероятно би била полезна. В заключение бих искала да поставя на Виктория Трайкова въпроса, който тя със сигурност е обмисляла многократно и вероятно има конкретни идеи в тази насока: как би могло да се осъществи на практика така необходимото религиозно ограмотяване на журналистите и последващото от това просвещение на медийната среда?

Искам да поздравя дисертанта за грамотния, ясен и стегнат стил на писане, за очевидния личен интерес към темата, за богословската подготвеност и за апологетичния талант, който демонстрира. Виктория Трайкова притежава и необходимия за защита брой научни публикации, което доказва неговата изследователска компетентност.

В заключение бих искала да изразя мнението си, че представеният дисертационен труд е много актуален. Оценявам високо неговите научни приноси и гласувам с убедено „да” за присъждането на образователната и научна степен „доктор” на кандидата Виктория Алберт Трайкова. Предлагам на членовете на уважаемото жури също да гласуват положително.

1 юни 2022

Проф. д-р Ростислава Тодорова-Енчева